

Томислав Ж. Јовановић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 4. 09. 2023.
Прихваћен: 14. 11. 2023.

СЛОВО О ДВАНАЕСТ СНОВА ЦАРА ШАКИША У СРПСКИМ ПРЕПИСИМА

У раду се разматрају српски преписи *Слова о дванаест снова цара Шакиша*. Ово дело персијске књижевности познато је у четири целовита преписа: манастир Савина, број 29, Бодлеанска библиотека Оксфордског универзитета, сигнатура Canon. Lit. 413, Патријаршијска библиотека у Београду, број 343, Шафарикова збирка рукописа у Чешком народном музеју у Прагу, сигнатура IX H 16 (Š 19). Од два преписа остали су само невелики почеци којима недостаје целовит први сан цара Шакиша: Библиотека манастира Хиландара, број 98, Архив САНУ у Београду, број 147. Према блискости издвајају се преписи из манастира Савине и из Шафарикове збирке. Знатно краћи текст има препис из збирке Патријаршијске библиотеке. Уз рад прилажу се приређени текстови из наведених збирки осим недоступног текста из Бодлеанске библиотеке.

Кључне речи: српски преписи, цар Шакиш, философ Мамер, приређени текстови.

Слово о дванаест снова цара Шакиша припада књижевном жанру који је на граници између приповетке и питања и одговора. Сиже *Слова* врло је једноставан: Шахиншах, цар царева, уснио је дванаест снова и настојао да их разазна, али у томе није успевао. Тек када је срео књижника Мамера, то јест пророка Митру, једног од двојице највећих древних

* tomjovan1@gmail.com

иранских учитеља, снови су му један за другим протумачени. Будућност која се Шахиншаху предвиђала кроз тумачење снова је забрињавајућа, јер се наговештавају мрачна збивања, али уз утеху да ће се догодити ван цареве државе. Дело се својом есхатолошком природом приближава и пророчанским списима и доводи се у везу и са *Књигом о Заратустри*, која говори о другом великом иранском учитељу. Састав је из персијске књижевности преко грчког превода стигао у словенску традицију.

Слово је познато у јужнословенским и руским преписима, а међу њима и у неколико српских преписа. Најстарији од српских преписа потиче из XIV века и налази се у рукописној збирци манастира Савине са бројем 29, на страницама 70а–75б (даље скраћеница С). Из XV века потиче препис из Бодлеанске библиотеке Оксфордског универзитета са сигнатуром Canon. Lit. 413, који нам није доступан. Непотпуни препис из средине XVI века налази се у Библиотеци манастира Хиландара, број 98, на страницама 344а–344б (X). Из прве четвртине XVII века сачувао се препис који се чува у рукописној збирци Патријаршијске библиотеке у Београду, број 343, на страницама 454б–458б (II). У Шафариковој збирци рукописа у Чешком народном музеју у Прагу постоји препис из XVII века, са сигнатуром IX H 16 (Š 19), на странама 221б–226б (III). На прелазу из XVII у XVIII век настао је препис који није сачуван у целини и налази у Архиву САНУ у Београду са бројем 147, на страницама 69а–79б (A).

Од свих наведених српских преписа *Слова* објављена су до сада три. Најпре је Јиржи Поливка 1889. године приредио издање преписа из Шафарикове збирке (Polívka 1889). Пантелија Срећковић приредио је издање овог састава док је рукопис био у Москви под називом *Зборник митрополита Михаила* (Срећковић 1892). Рукопис је временом донет у Београд и сада се налази у рукописној збирци Патријаршијске библиотеке у Београду са сигнатуром 343. У новије време Анисава Милтенова приредила је издање преписа из манастира Савине (Miltenova 2011). Међу овим издањима једино издање А. Милтенов задовољава строже филолошке захтеве. У остала два издања начињени су одређени пропусти. У њима није означено шта су попуне текста код скраћених речи. Других врста пропуста знатан је број, тако да их нећемо наводити.

У досадашњим проучавањима *Слова* посвећена је знатно већа пажња руским и бугарским преписима. Повремено су у литератури ипак постојала занимања и за српске преписе.¹

¹ Рустенко 1905; Потапов 1928; Ђупкова-Заимова, Милтенова 1996; Милтенова 2013; Lourie, 2013; Mitani, 2018; Пичхадзе 2021.

Српске преписе одликује извесна варијантност. Већина њих има различит наслов: С: Сл(о)во· ѿ· бѣ· снѣхъ нже видѣ ц(а)рь шанкышь, П: Слово танкыша цара ѿ провиденню сновъ, Ш: Сл[о]во шакиша ц(а)ра. и сказание како виде бѣ сьновъ въ единъ ноцъ, X, А: Слово· ѿ шакишоу· ц(а)роу. Њихови почеци такође се разликују. Тако С, П, А на почетку имају уобичајену формулу тражења благослова од старешине „Оче, благослови”, што је показатељ да се ово дело читало и у манастирима. У потпунијим варијантама указује се на почетку да је цар Шакиш из града Јерихона: П: Беше ва ерихонѣ ц(а)рь именовъ танкышъ, Ш: Бѣ ц(а)рь въ градѣ ерихонѣ, X: Бъ нико врѣме бѣше· никон бл(а)гочастивн ц(а)рь· въ градѣ ерихонѣ именовъ[ь] шакишь, А: Бъ нѣкоѣ врѣме бѣше ц(а)рь нѣки бл(а)гоч(ь)стивъ въ градѣ ерихонѣ именовъ шакишь. У препису С изостављен је овај став тако да текст почиње речима И р(е)че ц(а)рь шакишьъ призовите ми пр(о)рокы да прор(е)коутъ· бѣ· сновъ нже видѣхъ въ снѣ. За цара се везује углавном атрибут мудрости: С: моудри ц(а)роу шанкышоу· великомоудрѣиши, П: велики ц(а)рь танкышъ, Ш: моудрын ц(а)рь шакиша тѣб[е] мдрѣи нѣс(тъ) ник(то)же, X, А: ѿт[ь] тебе ц(а)ре (А: ц(а)рь) нес(тъ) моудрѣга ц(а)ра на землі. Философ Мамер окарактерисан је у кратким цртама, које недостају једино у С. У осталим преписима њему се придају следеће одлике: П: сретѣ мѣжа добра книжна и благоразумна философа именовъ мамерь, Ш: ѿбрѣте мѣжа мѣдра и книжника хитра именовъ[ь] мамерь, X: ѿбрѣте чл(о)в(ѣ)ка моудра и хитра именовъ мамерь, А: ѿбрѣте чл(о)в(ѣ)ка мѣдра именовъ мамира. Необично је што се име Мамир у А у трећем наврату, када почиње да тумачи први сан, појављује у понародњеном српском имену момиръ.

Царево саопштавање садржине првог сна подједнако је у свим преписима осим у С. Цар је у четири преписа видео „златан стуб од земље до неба” док се у С одмах прелази на тумачење а да се и није исказало шта је цар уснио. Тумачење првог сна могуће је пратити у целини само у С, П и Ш, док је у X и А текст сачуван делимично. Најобимније философско казивање о овом сну налази се у Ш. У њему на крају тумачења долази део који не постоји у С и П: и проидѣтъ дал'на места вса и в[ь]дѣтъ ии[ь] близъ. и вѣтх[и] ѿбичан из'менить се в(ь)сь и мачы прѣкратѣтъ се. и потом[ь] вдалитъ се мирь. Са друге стране, у Ш не постоји став у коме се наводи да ће се појавити репата звезда, док се она помиње у С (ѿпашита з'вѣзда) и П (ѿпашата звезда). Такође у Ш не постоји део о невољама које ће задесити старије, који је у С исказан речима старѣцъ въ безоуми боудѣтъ себе, док је у П донекле измењен: и старци навждше себе.

Поређењем преписа С, П и Ш од другог до дванаестог сна уочава се знатно краћи текст код П у односу на остала два. Осим тога, међу њима постоје одређене разлике. Када цар саопштава овај сан, садржинска ми-моилажења су следећа: С: видѣхъ срѣбро висещи· ѿт[ь] зем'ле до н(е)в(е)сь, П: видѣхъ

от[ъ] небесъ до земли висещъ сребръ, Ш: видѣх[ъ] сѣръ вѣрсь висещъ от[ъ] н(е)б(е)сѣ до земли. Уочава се да су С и П блиски по томе што се у њима помиње *сребро*, а у Ш *сер убрус* (сиви убрус). До сада је у литератури показано да је ова синтагма настала неразумевањем израза *сыръ брухъ* (сиров стомак).²

Мамерово тумачење трећег сна веома је скраћено у П. У њему нема делова које налазимо у С и Ш:

С	Ш
вси людѣе б[оу]доу лицемѣрнѣ вси начнѣотъ скарѣдѣно житы ник[то]же рода своѣго възнищѣтъ. ѿ(тъ)ца и матѣрь възненавѣдѣтъ. женѣу си си (Sic!) възблѣубитъ. (Sic!) и род[ъ] си възненав[н]дѣтъ и ви (Sic!) жена м[а]д[а] моужа си възбѣиты. оставитъ си ѿ(тъ)ца и м[а]т[ер]ь и последствѣючѣтъ мѣжа лѣубѣбѣши (Sic!) моужа своѣго и друга своѣ(го) ѿбрѣщѣтъ. мѣлешн тогѣ и забѣдѣтъ прѣваго при последнѣнедѣ моужнѣ ѿ(тъ)ца и м[а]т[ер]ь. тогда въ четѣри тисѣщихъ. женѣ не ѿбрѣщѣтъ се ни ѣдина ч[и]ста ѿт[ъ] нихъ.	и вси людѣе б[о]дѣтъ лицемѣрнѣ. и вѣсѣн начнѣтъ скарѣдѣно жити. и ник[то]же възнищѣтъ своих[ъ] сѣродѣнникѣ. и ѿ(тъ)ца и м[а]т[ер]ь възненав[н]дѣтъ. а своѣу женѣ възлѣубитъ и своѣ родѣ забѣдѣтъ. и жена м[а]д[а] мѣжа полвчѣнѣвшѣн оставитъ ѿ(тъ)ца и м[а]т[ер]ь, и послѣдѣиетъ мѣжоу своѣмѣ. да кѣлко любѣщѣи мѣжа своѣго. и пакы много ѿбрѣщѣтъ любѣзненѣшаго. и мѣжа своѣго забѣдѣтъ. и прилѣпитъ се послѣднѣмѣ моужѣ. и мѣжа радѣ забѣдѣтъ ѿ(тъ)ца и м[а]т[ер]ь и с[ъ]ннѣ и дѣщѣры тѣкъмо прилѣпитъ се мѣжѣ своѣмѣ. и тогда въ четѣри тисѣщѣ женѣ не ѿбрѣщѣтъ се ни ѣдина чѣстѣа.

У царевом казивању четвртог сна говори се у сва три српска преписа о томе како је *орѣо* давао старој кобили траву и да је ждребе пред њом рзало. Иако су у сновима могући спојеви најразноврснијих могућности, као и оваква слика са орлом који храни кобилу, ипак је у питању неразумевање у словенском преводу. Настало је одступање од речи *ор* (оръ) у значењу *коњ*, тако да је навођење датог сна у С, П и Ш веома слично и са погрешним помињањем орла:

С	П	Ш
видѣхъ староу кобилѣу съ жд[р]бѣтедѣ: ѿрѣлѣ брѣнѣ наскоубѣ трѣвоу даѣше ѣстѣи кобѣлѣ а ждрѣбѣе не дрѣжашѣ.	видѣхъ старѣ кобилѣ са ждрѣбѣтедѣ и ѿрѣлѣ наскоубѣ травѣ даѣше ѣстѣи а ж(д)рѣбѣ хрѣжашѣ	видѣхъ старѣ кобилѣ съ ждрѣбѣтедѣм[ъ]. и ѿрѣла ч[р]на скоубѣща травѣ и вѣлагашѣ прѣд[ъ] кобилѣ да ѣстѣ. а ждрѣбѣ рѣзашѣ.

На ово неразумевање преводиоца указао је својевремено Јиржи Поливка (Polívka 1891: 156).

² Louie 2013: 495–496; Милтенова 2013: 374; Пичхадзе 2021: 48.

Тумачење четвртог сна доноси нове разлике међу преписима. У П је опет изостао део који се донекле разликује пре свега у обиму код С и Ш:

С	Ш
<p>м(а)ты же начнѣтъ стрѣшнѣ стидѣши се да не соутѣ нек(ѣ)то такоже сестра сестрен. и снахаха (Sic!) свѣкра свѣкрвоу не срам(ѣ)лають се.</p>	<p>а м(а)ти начнѣтъ стрѣшнѣ стида ради да к'то не з'рнѣтъ. и тогда снахѣ начнѣтъ не стидѣти с(ѣ) свек'ровѣ ни свекр'вѣ своних[ѣ]. и въ тождѣ врѣме жени начнѣтъ чуждинѣ мѣжи своним[ѣ] р[о]домъ нарѣквѣтъ. и пакы послѣждѣ обанчнт' се еѣ мѣжѣ. и тогда от[ѣ] тисвѣце д(ѣ)вици въ то врѣме не обрѣщѣтъ се тиста ни једна. да посагнѣтъ се д(ѣ)вою. и въ себѣ неваз'дрѣжѣна бѣдѣтъ. и мѣжем[ѣ] сама се нѣднтѣ.</p>

Последњи став Философовог одговора у том сну говори о томе до ког узраста се неће наћи „чиста девица”. У С и Ш то одређење сеже до седме године до ·ѣ· лѣт[ѣ] / по ѣ·мѣ летѣ, а у П оно се мери осмом годином: осмолѣтна девица.

У оквиру тумачења шестог сна философско излагање има неједнак обим. Препис П одликује се знатно краћом садржином у односу на С и Ш:

С	П	Ш
<p>нѣ разроушають илненна ради и пище ради. вѣмѣтають д(оу)шоу свою въ огньнѣ вѣчннѣ слави ради и пища въ зло мѣтаюши д(оу)шоу свою и заблѣлаваюши (Sic!) прѣд[ѣ] вольтаремъ и от[ѣ]рекоше се въ жизнь соуѣтнаго свѣта и б(о)гат(ѣ)во льжѣнаго иво въ мире соуши. пате мира соушѣ боудетъ сребролоубѣць. клануше се начѣноутѣ прѣстоупатни ан(ѣ)г(ѣ)льски образъ и влад[ѣ]коу понраюши илненна ради самн соуѣрекоше се илненна жнз'нѣ соуѣтѣнаго (Sic!) свѣта.</p>	<p>развѣдн начнѣтъ разарати илненна ради на поставѣ и пакы придѣтъ ва аети свое они же не ваздатн хнмѣ намѣтающе свое д(ѣ)ше ва оганѣ кланше се не вели илненн своего.</p>	<p>ни по законѣ ходѣще и бѣдѣтъ зчѣннѣ их[ѣ] мрт'во. понеже ннѣхъ добрѣ зчѣше а самн добра не творѣше. илненна ради и пище. сѣмѣтающе дѣше свое въ оганѣ вѣч'ннѣ. слави радѣ телес'ннѣ забнвающе б(о)ж'ю заповѣдѣ. пон(ѣ)же прѣвѣ оны прѣд[ѣ] вольтарем[ѣ] от[ѣ]рѣкѣше с(ѣ) свѣтѣнаго свѣта и богатаствѣва ластѣнаго. и пакы оны пате въсех[ѣ] мнрт'анѣ б[ѣ]дѣтъ сребролоубѣци. и начнѣтъ клѣти се и пакы клѣт'вѣ прѣствѣпати. и агг(ѣ)льскы образѣ начнѣтъ смѣ[ѣ] попирати въ калѣ. ладѣннѣм[ѣ] и богатаствѣвом[ѣ] и клѣт'вопрѣствѣпленнѣмѣ.</p>

Седми сан углавном је уједначен у сва три преписа. У завршници тумачења осмог сна у С и П грешници се покајнички обраћају у првом лицу јединине док је такав став у Ш обликован у трећем лицу множине:

С	П	Ш
<p>Вь то вѣрѣ О именови томъ събранннѣмъ лѣсть еи кѣгда богатство· поговѣбети и въсп'лают' се· тако съгрѣшихомъ събираючи се б(о)гатство· иже не не (Sic!) не соутъ съ собою въ гробъ.</p>	<p>да егда погвѣбити е вѣдетъ илѣ плачъ онедѣлѣ а не ѿ гресехъ· тако тако сагрѣшихомъ стежавши нхъ.</p>	<p>да кѣгда погвѣбети богатство вѣдѣтъ ил[ъ] плачъ. а грех[ъ] сконх[ъ] не плачѣтъ се пон(е)же съ грѣхом[ъ] събравше богатство.</p>

У деветом и десетом сну дошло је у П до измене редоследа у односу на С и Ш. Наводимо царево казивање деветог сна из С и Ш и какво се налази у П у десетом сну:

С	П	Ш
<p>Р(е)че ц(а)рь видѣхъ много боляръ да дающе делательмъ Ови золото а друужи злѣ серебро· ни иже дѣлатели паки придоше вѣзети полога своего и не обрѣтоше ничесоже.</p>	<p>Рече царь видех[ъ] множ(а)ство боляръ дающе делателямъ дела золото и серебро и принети просеце своего и не вазеше ничесоже.</p>	<p>рѣч(е) видѣх[ъ] многне болярѣ давающе делателям[ъ] овы золото овы сребро. овы ризи. паки придоше къ ним[ъ] просеце своего положенна. и не обрѣтоше ничесоже.</p>

Мамерово тумачење овако изнетог сна уз извесну подударност С и Ш са П доноси и другачија решења. Она се нарочито огледају у језгровитијем излагању у П:

С	П	Ш
<p>р(е)че мѣмерь кѣгда придѣ зло то вѣрѣ б(о)гати люд[и]не прѣидѣтъ на ино место прѣдающе илѣнне свое на съхранение они же сншеть тако илѣнни прѣдаваю нимъ и вѣлаьлди (Sic!) възрадоуютъ се и кѣгда придѣтъ вѣзети положенна лѣла своего· она же не вѣздаеть илѣ· вѣметающе д(оу)шоу свою въ Огнь вѣтннн· клѣнне се не вѣмъ положѣнна твоего брата цю илѣшнн.</p>	<p>рече мѣмерь егда придетъ то зло вреде последне богати людне предадѣтъ илѣнне свое на поставѣ и паки придѣтъ вѣзети свое они же не вѣздаю илѣ вѣметающе свое д(с)ше ва цѣкк вѣтнню клѣннне се не вѣди илѣнниа вѣшего.</p>	<p>рѣч(е) мѣмерь егда придѣтъ тоѣ злое вѣрѣ. богати людне предадѣтъ илѣнне свое илѣнн[ъ] людѣмъ на саблюдѣнне. они же егда вѣзѣдѣтъ и вѣзѣрадоуютъ се вѣлѣмн. тако довтѣкѣ дають илѣ[ъ]. да егда придѣтъ просеце положенна своего. они же вѣметающе д(с)ше свое въ вѣтннн огань. и начнѣтъ клѣтн се г(ааго)люще. тако не зѣнаю илѣнниа твоего и не вѣлѣ[ъ] что г(ааго)лѣшн.</p>

Десети сан у С/Ш одговара садржински деветом сну у П. У изношењу царевог сна блискији су П и Ш док је у С дошло до извесног неразумевања садржине:

С	П	Ш
Р(е)че ц(а)рь видѣхъ многообразъ- ни слезъше злообразънии по земли ходещи.	Рече ц(а)рь видехъ ствнъ висока и мнози по нем слезоше на землю и ходещи о образни.	рѣч(е) ц(а)рь видех[ъ] многои ст- ны слез'шес се. и ходѣще по земли злообраз'нии свще.

У једанаестом сну постоје одређене разлике. Оне се огледају у недоречености код царевог казивања сна у П. Док се у П и Ш наводе сунчеви венци, у С они су месечеви (лоуни веньць):

С	П	Ш
Р(е)че ц(а)рь видехъ ·ѣ· деви въ единоу врьсть· съ лоуни веньць носеще на главахъ бл(а)гоуха- ше и въ роукахъ бл(а)гоухающи цвѣтъ носещи и бе яко воне б(о)жья дръжаниа ихъ.	Рече ц(а)рь виде ва единъ врьств ѣслатне венце носеще ино зратно ино различно.	рѣч(е) ц(а)рь видех[ъ] ·ѣ· д(ѣ)вице въ единъ врьств. носеще сл'нат'- ниие венце на гл[а]вахъ своих[ъ]. и бл(а)говуханниа цветы въ рвах[ъ] их[ъ]. и бѣ ако вона бл(а)говуханниа др'жанниа их[ъ].

У тумачењу једанаестог сна постоје релативна слагања код сва три преписа, осим што у Ш завршница има проширење:

а егда богати научеть г(аго)лати аще и вел'ди свѣтъ безъм[ъ]на словеса его то его послашают. и рѣквѣтъ подл'ти коларинъ г(аго)леть. и мѣдра его сът'ворѣтъ богатаствѣ радї. а звога и мѣдра ни въ ч'тоже.

Дванаести сан показује већу подударност између С и Ш уз различите завршнице. Код С Мамерова образлагања шира су неко код друга два преписа. Препис Ш има осврт на философско опраштање са царем чега нема у С и П. Јединствено је непосредно обраћање верницима и позивање на узоран живот у П. Завршнице сва три преписа показују другачија окончања:

С	П	Ш
<p>нѣс(тъ) бо било понести иѣнниа въ гробѣ· нъ такоже створише· прѣжде оубрѣли соутъ на б[оу]доушииѣ вещи сп(а)сении оны и мѣнииѣмъ свонимъ· к'секои заповеди б(о)жыиен послужилие и· а ни богатыствомъ ни послужихомъ· г(лаго)люще да б(о)гаты боудѣмъ· а словеса б(о)жыа не поленюхомъ г(лаго)люще пр(о)рокъ съ(би)раиетъ· члов(ѣ)къ· а не вестъ комоу събираиетъ· нѣс(тъ) бо било иѣнниа понести въ гробъ и въсплачетъ· се г(лаго)люще о горе намъ грѣшныкомъ прѣльстывышымъ се льстыю днаволю· и начнутъ г(лаго)лати друугъ къ друоу кстѣ лии комоу трѣбе иѣнниа· да бихомъ раздѣлилы: б(о)гоу сл(а)ва·</p>	<p>братне добро естъ милостинно збогидь давати нежелан тѣже иѣнне приобрести понеже братне да звестное намъ вѣдетъ нест бо никоумже тако понести иѣнниа са собою на они светъ такмо что сатворити· на селъ свете то на васелъ вещи обрешетъ погублаен богатаство чловекъ· а словеса б(о)жыа не поленюще васака себи свое иѣнниа б(о)гъ нашему слава и држава чаетъ и поклонанне са оцелъ и светимъ дхумъ и н[и]ниа и присно и ва веки векомъ аминъ·</p>	<p>и на бр(а)та своего не браждви· и иѣнниа своего да не храниши· нъ да растакаиши да не вѣдѣ ты· здав'ление твои д(в)ши· пон(е)же нѣс(тъ) понести иѣнниа своего съ собою въ гробъ· и по снх(ь) поклонн се мздрѣн книж'никъ мамерь ц(а)рв шакушъ· и рѣч(е) сѣ провидѣнниа и та'кованниа снх(ь) с(ь)новъ създѣтъ се въ последьни д(ь)ни· б(о)гъ нашему сл(а)ва ва веки и веком[ь] аминъ·</p>

Поред наведених неслагања између С, П и Ш, постоје и неке појединости које показују углавном већу блискост С и Ш наспрам П. Ове појаве најчешће су синонимске природе. Наводимо их у поретку С : П : Ш:

свдъ : сасвдъ : свдъ; творитъ : — : сатворитъ; скоупостън радн : — : сквспосты радѣн· и браш'наа радн; кнпешин кропитъ : кнпешен кроплаше : кѣпеше и прѣлиеваше с(е); и вода же Особъ врешеше : а вода о себи кнпеше : а вода самла о себѣ враше; боудѣтъ· ѣ· б(о)гата : вѣдѣтъ богати са богатиди : б[с]дѣтъ ѣдини людие богати; призиваиетъ : призиваетъ : зокетъ; послуюшии : послышаюши : слишетъ; мишаѣиши : мислиши : садис'лны; много керен : множаство ереха : множаство поповъ; въгрѣзнуоувъше : згрѣзнувши : оугрѣзънвъшнх[ь]; плакавъ се : плачши : въпниошнх[ь]; въметають : наметаюше : съметаюше; съпрѣды : напредъ : напредъ; съзаци : задъ : назадь; ·ж·тисоушное врѣме : зло време : злое врѣме; не по правоу соудетъ : свднти неправедно : не свдет по правди· нъ по кривдѣ; по мнтоу : по мзаци : мнта радѣ; смр[ь]ты не помнш'лаюше : самртн помннаюше : самртн помннаюше; мнто възидлаюше : зидлаюше мзаци : мнто възидлаюше; прндѣ огнь с (не)в(е)сь : прнде санъ са небесъ : сынде огань съ н(е)в(е)сь; и выс(тъ) тако и прахъ : — : и выс(тъ) тако прах[ь]; коупци : — : клевет'ници; въстежоутъ : стежаетъ : ст(е)жетъ; полога : — : положенниа; на съхраненниа : на поставъ : на саблюдѣнниа; положѣнниа : иѣнниа : иѣнниа; мздоуемъци : мнтоумци : мзаци; льжипрофцы : — : лажег(лаго)лнкы; възвращдоуиетъ : — : въз'ненав[н]днтъ; н(е)богъ : — : збогъ; тескына очеса : санне очню : тес'на очеса·

У основи невелико дело *Слово о дванаест снова цара Шакиша* показује сву сложеност посведочену у српским преписима. Варијантност је очигледна и она носи обиље текстолошких појединости чије порекло сеже до ранијих преводилачких и преписивачких токова. Иако није богато,

српско рукописно наслеђе овог дела предочава слику каква је донекле блиска са осталим словенским преписима, али указује и на другачија решења. Стога прилажемо приређене текстове три целовита српскословенска преписа (С, П и Ш), као и одломке са почетака преписа Х и А.

ЛИТЕРАТУРА

Lourie 2013: В. Lourie, „The Slavonic Apocalypse The Twelve Dreams of Shahaisha: An Iranian Syriac Reworking of a Second Temple Jewish Legend on Jambres”, in: *Сборник статей к 90-летию Владимира Ароновича Лившица*, Ст. Петербург, стр. 481–507.

Miltenova 2011: А. Miltenova, „Tale of The Twelve Dreams of King Shahinshahi”, у: V. Tăpkova-Zaimova, А. Miltenova, *Historical and Apocalyptic Literature in Byzantium and Medieval Bulgaria*, Sofa, стр. 445–449.

Милтенова 2013: „Сказание о двенадцати снах царя Шахиншахи: новые данны”, *Христианский востокъ*, 6, (XII), Нова серија, Москва, стр. 362–377.

Mitani 2018: К. Mitani, „The Twelve Dreams of King Shahaisha: Comparison of early Russian copies and the South Slavonic tradition”, *Comparative and Contrastive Studies in Slavic Languages and Literatures. Japanese Contributions to the XVI International Congress of Slavists*, Belgrade, August 20–27, 1, стр. 1–29.

Пичхадзе 2021: А. А. Пичхадзе, „К реконструкции текста *Сказания о двенадцати снах царя Шахаиши*”, *Slověne*, Vol. 10, № 1, Москва, стр. 41–56.

Polívka 1889: Gj. Polívka, „Dvanajest снова cara Šahinšaha. Opisi i izvodi iz nekoliko jugoslavenskih rukopisa u Pragu”, II, *Starine JAZU*, XXI, Zagreb, стр. 187–194.

Polívka 1891: Gj. Polívka, „Jošte dvanajest снова cara Šahinšaha. Opisi i izvodi iz nekoliko jugoslavenskih rukopisa u Pragu”, XIV, *Starine JAZU*, XXIV, Zagreb, 155–160.

Потапов 1928: П. Потапов, „К литературной истории *Сказания о 12 снах Шахаиши*”, *Сборник в честь А. И. Соболевского*, Сборник ОРЯС, СІ, № 3, Ленинград, стр. 120–129.

Тъпкова-Заимова, Милтенова 1996: В. Тъпкова-Заимова, А. Милтенова, *Историко-апокалиптичната книжнина във Византия и в средновековна България*, София.

Рыстенко 1905: А. В. Рыстенко, „Сказание о двенадцати снах царя Мамера в славяно-русской литературе”, *Летопись Историко-филологического общества при Новороссийском университете*, 13, Одесса, стр. 23–164.

Срећковић, 1982: П. Срећковић, „Неколико српских споменика. Зборник митрополита Михаила”, *Споменик Српске Краљевске академије*, 15, Београд, стр. 28–30.

Tomislav Ž. Jovanović

THE TALE OF THE TWELVE DREAMS OF EMPEROR SHAKHAISHI
IN SERBIAN COPIES

Summary

The paper deals with Serbian copies of *The Tale of Twelve Dreams of Emperor Shakhaiishi*. This work of Persian literature is known to exist in four complete copies kept at: the Savina Monastery (no 29), the Bodleian Library of Oxford University, signature no Canon. Lit. 413, the Patriarchate Library in Belgrade (no 343), Šafarik's collection of manuscripts at the Czech National Museum in Prague, signature no IX H 16 (Š 19). There exist two copies containing only small introductory segments, lacking the whole of the first dream of Emperor Shakhaiishi: at the Library of the Chilandar Monastery (no 98), and at the Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts (no 147). In terms of closeness, the manuscript copies from the Savina Monastery and from Šafarik's collection stand out. The copy kept at the Patriarchate Library contains a considerably shorter text. Along with this paper, we append the edited texts from the collections referred to above, with the exception of the text from the Bodleian Library, which is inaccessible.

Key words: Serbian manuscript copies, Emperor Shakhaiishi, the philosopher Mamer, edited texts.

Манастир Савина, број 29

(70а) Сл(о)во· ѿ ·ѿ· снѣхъ иже видѣ ц(а)рь шанкышь·

Ѡ(ть)че· бл(а)г(о)с(ло)ви·

И р(е)че ц(а)рь шанкышь· призовите мн пр(о)рокы да прор(е)коуть· ѿ· сновъ иже видѣхъ въ снѣ· и приидѣ малаерь· пр(о)рокъ и р(е)че моудри ц(а)роу шанкышоу· великомоудрѣнши тебе нѣс(ть) дань ни едины ѠТ[ь] сновъ снхъ иже видѣ· и поемьшоу керихоноу ц(а)роу иже явнѣтѣ столи злати· тогда грѣде злое то врѣме· еже рекомо въ последннѣ д'ни ѠТ[ь] вѣстока с(ль)н(ь)цоу до запада и боудѣ много з'ло по в'се гр[а]дѣн· моужнѣ жены не имоуть чѣда тиста ср[ь]дѣца ни мисли добрѣ члов(ѣ)комь на ср[ь]д[ь]цы· б(о)жынею заповѣди не хранеть дроугъ дроуга· врази б[оу]доуть· || (70б) ц(а)рь на ц(а)ра встанеть· старыцъ въ безоуми боудѣтѣ себе· въ то врѣме боудѣтѣ изникомь добротвоєниє (Sic!) деломь врази кр(ь)сцени оумножет се зло творѣще а добра ни мало законоу зчеши· а по за(ко)ноу не ходещи а сами не твореть и боудеть градъ (Sic!) д(ь)ны прѣвратъ се зима боудѣтѣ срѣд[ь] лета хоте члвчвыцы (Sic!) сеаты и слазнетъ се Ѡ врѣмени томь а не разоумехоу много бо сееть а мало жьнештъ· земле мьздоу вьсощеть· аще не боуде зноа· то плодъ не боудѣтѣ хищенниа ради члов(ѣ)ча дроугъ дроуга прѣстанеть лоубиты· то га Ѡ(ть)ца и мат(е)рь не помнеть ни починуоуть· ни род[ь] ближнихъ ѠТ[ь] своего рода изидеть въ ннъ родъ Ѡтнѣтѣ и новь къ валъ боудеть и женоу помнѣтѣ ѠТ[ь] блондъницъ· и Ѡ(ть)ца и матеръ не срамляю се· тогда въ то врѣме ратанѣ и к'не||зи (71а) б[оу]доуть и въ то врѣме вѣтъхи Ѡбичан прѣстанеть Ѡпашита з'вѣзда явнѣтѣ се·

Сонь ·ѿ·

Р(е)че ц(а)рь· видехъ срѣбро висещи· ѠТ[ь] зем'ле до н(е)в(е)сь·

р(е)че малаерь слнши ц(а)роу шанкышоу се азъ повѣмь ты· егда приде злое то време и в'сѣмь мире· прѣстанеть вѣтъхи сздь родъ в'си б(о)жнѣ врѣмене оук'лонитѣ се а не творитѣ ныкто добро скоупостъ ради· ѠТ[ь] рода своего· изидеть и дроуго въ свонх[ь] ѠТ[ь]лоучитѣ се· твждинждихъ (Sic!) люден· прилепитѣ се прьвоу лоубо(въ) свршеша чюждыми съ свршашае (Sic!) а скон свонхъ забвдеть·

Сънь ·ѿ·

Р(е)че ц(а)рь видехъ ·ѿ· котлы кипещи· въ единомь масломь а въ дроузель лон· а въ трѣтнемь вода масло кипещи кропитѣ въ лон· лон же въ масло и вода же Ѡсобъ врешеш·

р(е)че малаерь (Sic!) слнши ц(а)роу шанкышъ· || (71б) се азъ ти повѣмь· егда приде зло то врѣме и боудѣтѣ ·ѿ· б(о)гата въ единомь мѣстѣ а едины оуб(о)гъ и б(о)гата и б(о)гата призиваетѣ а оуб(о)гъ Ѡ себе страждеть Ѡ тыи не имать нищо вьси лоуднѣ б[оу]доу лицемерни вьси нач'ноуть скаредьно жыты ник'тоже рода своего възищеть· Ѡ(ть)ца и матѣрь вьненавидеть· женоу си си (Sic!) въз'блoubитѣ· (Sic!) и род[ь] си въз'ненав[н]дитѣ и ви (Sic!) жена м[а]да моужа си въз'блoubитѣ· оставитѣ си Ѡ(ть)ца

и м(а)т(е)рѣ и последьствоуиеть люжа лоубебешы (Sic!) моужа своего и друга своє(го)-
оверѣцетъ. мнлешн того. и завоудеть прьваго при последьнѣнемь моужн. о(т)ца и
м(а)т(е)рѣ. тогда въ четири тисоуцихъ. женъ не оверѣцетъ се ни єдина ч(и)ста о(т)ъ нихъ.

сонь ·д·:

Р(е)чє ц(а)рь. видѣхъ староу кобилоу кобилоу (Sic!) съ ждр[р]еветемь: || (72а) орьель
бронь наскоубъ трекоу дааше іасти кобеле а ждрѣе к дръжаше.

р(е)чє мамерь слиши ц(а)роу шанкышоу ягда приде злоє то врѣме м(а)ты дещере
да дасть на блюдь своєго рад[н] грѣтана да се би наситила. м(а)ты же начнѣтъ стрешти
стидѣщи се да не соутъ нек(ь)то такоже сестра сестрен. и снахаха (Sic!) свѣкра свѣкръвоу
не срам(ь)лають се въ то врѣме ни д(ѣ)в(и)ца не оверѣцетъ се ч(и)ста до ·ѣ· лѣт[ь]:

сонь ·ѣ·

Р(е)чє ц(а)рь видѣхъ коуцькоу лежеши на г'нонши и щеньци лаю лежеши въ чрѣве єи
р(е)чє мамерь слиши ц(а)рю ягда приде з'лоє то врѣме родитиель (Sic!) начнѣтъ
оучити чѣдъ своихъ доброу законоу бл(а)говѣрьнъ они єго не послоуюшнть (Sic!) нъ
оукарають. и г(ла)голютъ ємоу старь єси що не мншлѣєши ч'то г(ла)голешн. онъ же
оусрамнть се и оумлкнть срама рад[н] людьска не г(ла)голеть:

сонь ·ѣ·

(72б) Р(е)чє ц(а)рь. видѣхъ м'ного єрен выгрѣзноувъше въ калъ. и горько (Sic!)
плакавъ се не могоуши изъ кала излѣсти

р(е)чє мамерь. слиши ц(а)роу ягда придѣ злоє то врѣме патриарьси єп(и)споукоупнє.
(Sic!) и п(о)пови начт'ноутъ (Sic!) люди оучитити (Sic!) доброу законоу бл(а)говѣрноу
а сами не твореть. нъ разроушають илєнни ради и пище ради. вылетають д(оу)шоу свою
въ огнь вѣчнн слави рады и пища въ зло метаюши д(оу)шоу свою и заблѣлаваюши
(Sic!) прѣд[ь] олтареь и о(т)ъ[р]екоше се въ жизнь соуєт'наго свѣта и в(о)гат(ь)во
льжьнаго нео въ мире соуци. паче мира соуцѣ боудеть сребролувьць. клануше се
начнѣноутъ прѣстоупатни ан(ь)г(е)льски ообразъ и влад[ь]коу попираюши илєнни ради
сами о(т)ъ[р]екоше (73а) се илєнни жнз'нъ соуєт'єт'наго (Sic!) свѣта:

сонь ·ѣ·

Р(е)чє ц(а)рь видѣхъ конь зело краснь. іадоуци травоу. съ д'вѣма главами єдина
глава съпрѣды а друга съзади.

р(е)чє мамерь слиши ц(а)рю шанкышоу ягда придѣ ·ѣ·тисоуциноє врѣме к'нези и
соуднє. и єпискоупнє не по правоу соудеть. нъ по мнтоу б(о)га не боєше се. и смр[ь]ты не
подиш'лающе ни грѣхъ своихъ о(т)ъ[р]екоше права и о(т)ъ[р]екоше крива мнто възнлающе. д(оу)шоу свою
выметающе въ огнь вѣчнн и въ тьмоу кро(м)еш'ноую єгоже не понесоутъ съ собою въ гробь:

сонь ·и·

Р(е)чє ц(а)рь видѣхъ по в'сен вьселєннєн расипано каменнє и бисерь и вєнцн ц(а)р(ь)ства
ты разлнчнн. и придѣ о(г)нь с (н)е(в)є(с)ь. и пожеже в'се и || (73б) быс(ть) іако и пр'ахъ

и р(е)чє мамерь. слиши ц(а)рю ягда придѣ злоє тон врѣме и вьси члов(ѣ)ци коупци
боудутъ. и богати и оубожи в'си съ льжею и клетъвою вьстежоутъ богат(ь)ство м'ного ни

Б(ог)оу слоужеть. ни д(оу)ши своен. ни оубогу оубрадоудоужуть (Sic!) въ то врѣме ѿ илени томъ събраньнимъ льсть юи югда богатство· погоубеть и въсп'лачют' се· яко съгрѣшихомъ събираючи се Б(о)гательство· иже не не (Sic!) несоуть съ собою въ гробь·:

Сонь ·ѣ·:

Р(е)че ц(а)рь видѣхъ много боларь да дающе делательмъ ѿви злато а друззи злато сребро· ни иже дѣлатели пакн придоше възетни полога своего и не ѿбрѣтоше ничесоже·

р(е)че мамерь югда придѣ зло то врѣме Б(о)гати люд[и]е прѣидѣтъ на ино место прѣдающе илѣнни (74а) свое на съхранение они жѣ слышетъ яко илениа прѣдаваю илмъ и вѣльбыи (Sic!) възвradoужуть се и югда придоуть възети положенниа моя своего· Онъ же не въздаеть илмъ· вылетающе д(оу)шоу свою въ Огнь вѣчни· кльнече се не вѣлмъ положенниа твоего брате цо ищешни·

Сонь ·ї·:

Р(е)че ц(а)рь видѣхъ многообразни сълезыше злообразьни· по зем'ли ходещи р(е)че мамерь югда придѣ злое то врѣме и боудѣтъ (Sic!) въсемь мирѣ неистовьство въ (Sic!) и ходѣще стени прѣльстытъ льжею и клетвою и величающаюцини (Sic!) се·

Сонь ·дї·:

Р(е)че ц(а)рь видехъ видехъ (Sic!) ·ї·· дѣви въ юдиноу врьсть· съ лоуни веньць носеще на главахъ бл(а)гоухаше и въ роукахъ бл(а)гоухаючи цвѣтъ носещи || (74б) и бе тако воне Б(о)жыа дръжаниа сихъ

р(е)че мамерь слышы ц(а)роу шанкышоу· югда придѣ злое то врѣме Б[оу]доу в'си чл(о)вѣци скоупи· мьздоюемьци· льжипропроцы не боуде въ семь мнре права г(лаго)ла м(а)ты възненавидѣтъ чедь своихъ оуне ихъ мртвѣхъ видеты брат[ъ]· бр[а]та възввраждоужеть 8 н(е)богъ моужь р(е)четь моудро [сло]во сл(о)во онихъ него послушають ихъ· и людраго творить г(лаго)люще боларинь говорнтъ и мьдраго творить и рѣкоуть добре рече

Сонь ·бї·:

Р(е)че ц(а)рь видехъ множество люден· илюци тескьна ѿчеса а власни остры а нокыти соуще соурови бехоу слоужещи днаволоу·

р(е)че мамерь слыши ц(а)роу югда придѣ зло то врѣмѣ богати попероуть оуб(о)гыхъ на зем(ь)ли насильныицмъ· (Sic!) и метежъ встанеть много· и тако г(лаго)лоуть мнози поч(ь)то не оумрехомъ да бисмо се || (75а) <тог>о врѣмене не дочекали ны сихъ д(ь)не(хъ) и коньчнихъ· и начьноуть плакати г(лаго)люще ѿ блазе вальмъ оумѣрьше п(ре)ждѣ сихъ д'ней не видесте· добро тво(ре)щен д(оу)ше своен сп(а)си соуть Огнь не победить ихъ· иже кесть оуготованъ намъ грѣш'никомъ они же именыцмъ своимъ· Б(ог)оу же послужили д(оу)ши своен· милоюще оубоги <д>а не храниши илениа своего <и> оуб'огниа раздавахоу· нѣс(тъ) во вило понести илениа въ гробь· нь якоже створише· прѣжде ѿбрѣан соуть на Б[оу]доущимъ вецѣ сп(а)сенниѣ они илѣнницмъ своимъ· в'секои заповеди Б(о)жыи послужили и· а ни богатьствомъ ни послужихомъ· г(лаго)люще да Б(о)гаты боудѣмъ· а слова Б(о)жыа не поменухомъ г(лаго)люще пр(о)рокъ съ(вн)ражеть члов(ѣ)къ· а не вестъ комоу

събнрають· нѣс(тъ) бо било именованна понеллсты (75б) въ гробъ и въсьплачѣт' се г(лаго)люще
 о горе надъ грѣшныкомъ прѣльстывъшымы се льстыю днаволю. и нач'нуотъ г(лаго)лати
 дроугъ къ дроугу юстѣ лии комоу трѣбе именованне· да вихомъ раздѣлилы: б(ог)оу сл(а)ва

Београд, Патријаршијска библиотека, број 343

(454б) Слово танкиша цара о провидѣнню сновъ

Бла(г)ослови оуче

Беше ва еришнѣ ц(а)рѣ именованъ танкишъ и виде ва единъ ноцѣ бѣ сновъ и беше
 печаланъ село· и не беше да кто раздрешитъ ема ка(ко)вн его да звестъ сот[ъ] него· и
 сретѣ мѣжа добра книжна и благоразумна философа именованъ мамеръ· и начѣтъ ц(а)рѣ
 г(лаго)лати ема и рѣхъ рече ема видекъ единъ ноцѣ бѣ сновъ

Рече ема мамеръ каковъ санъ ѿ видекъ еси царъ.

Р[ече] ц(а)рѣ видехъ стапъ златанъ сот[ъ] земле до небесъ·

рече мамеръ велики ц(а)рѣ танкишъ снове еже еси снилъ и видекъ нес(тъ) ти ни
 единъ тебе ни твоелѣ градъ еришнъ· ц(а)рѣ мѣдри иже еси видекъ стапъ златанъ сот[ъ]
 земле до н(е)бесъ· егда придѣтъ та зла времена || (455а) бѣдѣтъ по васе градове многа
 зла и метежи по васен чловеци и паднѣтъ се висоци градове и не бѣдѣтъ ва ннхъ права
 ср[ѣ]д[ѣ]ца· ц(а)рѣ на ц(а)ра вастанѣтъ и старци навѣдшѣе себе· ва време то враговъ крщени
 бѣдѣтъ много зла твореще а добра ни мало законъ зчеще а по законъ не ходеще· бѣдѣтъ
 гладъ велики лета престѣпетъ на зимѣ а зима бѣдѣтъ среде лета· и хотеще людие сеиати
 и саблазнет се о времени и не имаютъ що пожетн много посеютъ а мало позжнютъ· и
 любовъ престанѣтъ оца и матеръ не поленѣтъ ни за що· и сот[ъ] своего рода изидѣтъ
 ва нни родъ женинъ отидѣтъ· и дални пѣтови близъ бѣдѣтъ и д(ъ)ни прекратет се· и
 опашата звезда тавит се и сѣдне ратари бѣдѣтъ васн кѣпци и дрогъ дрогъ врагъ бѣдѣтъ·
 ц(а)рѣ навѣдшне себе ва време то не бѣдѣтъ добра езикома твореще врагомъ || (455б)
 крщенима и бѣдѣтъ много зла творещих[ъ]

Вапросъ втори каковъ санъ видекъ еси ц(а)рѣ·---

Рече ц(а)рѣ видехъ сот[ъ] небесъ до земле висещѣ сребрѣ

рече мамеръ· егда придѣтъ то зло време последне васъ миръ вѣхти сасѣдъ престанѣтъ
 правѣ любовъ са тѣждимъ свршит се а свон забѣдѣтъ·

Вапросъ трети каковъ санъ видекъ еси ц(а)рѣ·---

Рече ц(а)рѣ видехъ ꙗ котли кипеще в првомъ масле а в второмъ лон а в третиема вода
 масло кипещен кроплаше ва лон а лон кипещен кроплаше в масле а вода о себн кипеще·
 и рече мамеръ егда придѣтъ то зло време последне· бѣдѣтъ богати са богатици ва
 едино мѣсте а мѣлѣ нима збоги богати богат(а)го любитъ и призываѣтъ а збогаго никтоже
 призываѣтъ на самъ о себе страждѣтъ зане има ница·

Вапрос(ъ) ѧ каковъ || (456а) санъ видель еси царь~---

Рече ц(а)рь видехъ старъ кобилъ са ждребетель и соралъ наскъбъ травъ дааше ясти а ж(д)ребе хрѣаше:

рече мамерь егда придетъ зло време последне: мати свою дащеръ дастъ на блядъ своего ради грктана: ва то време ослолетна девница родитъ от[ъ]роче:

Вапросъ пети каковъ санъ видель еси ц(а)рь

Рече ц(а)рь виде кѣткъ една на гнонци лежешъ и шенци лаю ва требе ее:

и рече мамерь егда придетъ то зло време на последакъ: от[ъ]ца и матеръ начнхътъ шити своа чеда добръ законъ он же не послышаючи вкараютъ и вкоретъ ихъ г(лаго)люще старъ еси ти почто не мислиши они же срама ради вмакнхътъ:

Вапросъ ѧ каковъ[ъ] санъ видель еси ц(а)рь:~

Рече ц(а)рь множаство ереха (Sic!) згрешивши ва калъ и горко плачущи не могуще излести:

рече мамерь || (456б) егда придетъ то з(а)о време последне тогда патрихари (Sic!) и епискѣпи и попови начнхътъ шити добръ законъ не хошетъ ходити инель а сами не твореще шчениа развди начнхътъ разарати илениа ради на поставъ и пакн придхътъ ва аети свое они же не вадати хилъ наметающе свое д(ш)ше ва шганъ клнше се не веди илени своего:

Вапросъ ѧ каковъ санъ видель еси царь:~

Рече ц(а)рь видех[ъ] конъ красанъ гадши травъ двема главами една глава напредъ а друга задъ:

рече мамерь егда придетъ то зло време последне кнези и сѣдие и епискѣпи и попови начнхътъ сѣдити неправедно по млади ради б(ог)а не боеще се ни человекъ стидеше ни самрти поминающе ни греха сво(н)хъ: в права и в крива шзидающе млади наметающе дше свое ва тмъ кромешнню егоже не понесхътъ са собою ва гробъ:

Вапрос(ъ) || (457а) й- каковъ санъ видель еси ц(а)рь~

Рече ц(а)рь виде ва васое васеленонхъ распано драго каменне и висеръ венце цар(ъ)ские и све различно и приде санъ са небесъ и пожеже васе:

рече мамерь егда придетъ то зло време последне богатъ и шбогъ лажамн и клетвади богатство стежаетъ и темъ ни б(о)гъ ни д(ш)ши слажитъ да егда пошвнти е вдетъ нма платъ шнелъ а не ш гресехъ тако тако сагрешихомъ стежавши ихъ:~

Вапросъ ѧ каковъ санъ видель еси ц(а)рь

Рече ц(а)рь видехъ стень високъ и мнози по нен слезоше на землю и ходещен о шобразни:

рече мамерь егда придетъ то зло време последне вдетъ васи ч(а)л(ове)ци и васъ миръ неправъ. лажамн и клетвади ва тмъ васелет се:

Вапрос(ъ) ї каковъ санъ. видель еси ц(а)рь:~

|| (457б) Рече царъ видех[ъ] множ(а)ство боларъ дающе делателемъ дела злато и сребро и приети просеще своего и не вазеше ницесоже:

рече мамеръ егда придетъ то зло време последне богати людие предадуть имене свое на поставъ и пакы придуть вазети свое они же не ваздаю нмъ ваметаютъ свое д(8)ше ва мвкхъ вѣнню кавнѣсе се не веди именниа вашего:-

Вопросъ) аї каковъ санъ видеаь еси ц(а)рѣ----

Рече ц(а)рѣ виде ва единъ врѣтъ їснатице венце носеше ино зрачно ино различно:-

рече мамеръ егда придетъ то зло време последне вѣдуть васи чловеци мнтоиамци рече збогъ чл(ове)къ право на саборѣ стое и г(лаго)летъ не послышаютъ его:- а стое богатъ на саборѣ и г(лаго)летъ криво и послышаютъ его богатаства ради почитаютъ безъиме емѣ:-

Вопросъ) бї каковъ санъ видеаь еси ц(а)рѣ

|| (458а) Рече царъ видехъ много людихъ санниѣ оцию нмѣще власи остра нъ тисѣще свиннихъ бехъ ти слѣжахъ диаволѣ:-

рече мамеръ егда придетъ то зло време последнее богати збозе раскаианиемъ поперуть и пакы поменютъ се и рекуть потомъ почто не познахомъ да би ѡ мне познали премеиъ техъ тон ни видеали и начинуть г(лаго)лати блазе темъ иже преже временъ измреше и зла не сатворише:- и кто добро твориле спасоше се а зло твореще пондоше ва соганъ вѣтнн:- а праведници именеиъ б(о)гѣ послѣжише и своимъ д(8)шамъ вѣтнн покон сатворише:- братне добро естъ милостнино збогнмъ давати нежелн тѣже именеи приобрести понеже братне да звестное намъ вѣдетъ нест бо никоимъже || (458б) тало понести именниа са собою на они светъ такмо что сатворити. на семъ свете то на васемъ веце обрещеть погвблаети богатаство чловекъ а словеса б(о)жннѣ не поменюще васака себи свое именниа б(о)гѣ нашемъ слава и дрѣва чаетъ и поклоняние са оцемъ и светимъ дхомъ и н(н)нѣ и присно и ва веки векомъ амннѣ:-

Праг, Чешки народни музеј, број IX Н 16 (Š 19)

(221а) Сл[о]во шакыша ц(а)ра. и сказание како виде бї сьновъ въ единъ ноцѣ.

Прѣви санъ еже видѣ:-

Бѣ ц(а)рѣ въ градѣ ерихонѣ именеи[ь] шакышѣ. и видѣ бї с(ь)новъ въ единъ ноцѣ. и быс(ть) печаланъ сѣло. и не бѣ емѣ кто разьдрѣшити сьновъ тѣх[ь]. и обрѣте мѣжа мѣдра и книжника хитра именеи[ь] мамерѣ.

И рѣч(е) мамерѣ прѣви санъ како видѣль еси ц(а)рѣ. и рѣче ц(а)рѣ видех[ь] стлпѣ златанъ ѡт[ь] зем'ле до н(е)б(е)сь. и рѣч(е) емѣ маметѣ. мюудрыи ц(а)рѣ шакнша тѣб[е] мѣдрѣи нѣс(ть) ник'тоже. сїе сьновы еж(е) еси видѣль несоуть на те ни на градъ твои ерихонѣ. ц(а)рѣ еже еси видѣль стлпѣ златанъ. егда придетъ тоѣ злое врѣме въ последнеи д(ь)ни. ѡт[ь] востокъ слнѣца до зап[а]да в[о]у[до]уть по васех[ь] градѣх[ь] злаа многа. и метежы въ чловецех[ь]. и не вѣдѣтъ права ц(а)ра. и не сахранеть || (221б) заповедїи б(о)жїе. дрѣгъ дрѣгъ врагъ вѣдѣтъ. ц(а)рѣ на ц(а)ра встанеть. и не вѣдѣтъ доворотворенниа. ни кзником[ь] ни деломъ. и враговъ крѣпних[ь] мн(о)го вѣдѣтъ. и злаа творещїих[ь], а

добра ни мало. законъ оучеше а по законъ не ходеше и ннѣх[ь] добръ вчеше а сами га не творещѣ. и б[оу]доуть глады мнози по зем'ли. и тнѣ д(ь)нїи прѣствпнть лето на зима а зима на лето и вѣдѣть зима въсрѣд лета. и хотеше. чл(о)в(ѣ)ци сѣяти и съблаз'неть се о врѣмены а не развмеюще, и лн(о)го сеюще а мало ж'нюще. и зем'ла мазда възишет а не вѣдѣть на неи рос'и. и плода не дастъ хищенни радї чл(о)в(ѣ)т'ьскаго. и дрвгъ дрвга дрвга не ваз'любнть ни вѣдѣть почитанни хот[ь] чедь родителем[ь]. нї ннм[ь] ближ'ним[ь] своим[ь]. и хот[ь] своего рода хотидатъ въ ннѣ родь. и новакы || (222б) б[с]двть. и жени помидтъ хот[ь] блаз'дннцѣ. и родитель своим[ь] не встидѣть се. и въ тождѣ врѣме кнезы и свднѣ и ратан и всы ты квпци б[с]двть. и прндатъ даа'на места вса и б[с]двть нм[ь] близь. и вѣт'х'и обнчан нз'менить се в(ь)сь и мачы прѣкратетъ се. и потом[ь] вмаалнтъ се мирь.

Въпроси ·ѣ· сынъ како видѣль еси ц(а)рѣ.

и рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] сѣрь вбръсь внсешь хот[ь] н(е)б(е)сь до зем'ле.

и рѣч(е) мамерь егда вѣдѣть тоѣ злоѣ врѣме. тогда по вассем[ь] миръ вѣт'хы сѣдъ и правы прѣстанетъ. и не сатворитъ добраа ннк'тоо никомъждо скъпосты радїи. и брашнаа ради своего хот[ь]вр'жет се рода своего. и чюждимъ людѣмъ прилепнтъ се. и пр'вю любовь съ чюждими съвр'шають. а с'вон родь забвдѣть.

Въпросїи ·г· сынъ како видѣль еси ц(а)рѣ.

и рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] ·г· || (223а) котлы кѣпеще єдинъ лоя и дрвгы маслаа. а г· водѣ. и лон кѣпеще и прѣлиеваше с(е) въ масло. а масло кипеще и прѣлиеваше с(е) въ лон. а вода самаа о себѣ враще.

и рѣч(е) мамерь егда прндѣть тоѣ злоѣ врѣме б[с]двть єдини люднѣ богати а дрвзїи вбогын. и богаты богатаго зоветъ на любовь и на трапезы. а вбогаго ннк'тоже призивають. нь сам[ь] о сѣб[е] страждѣть. и вси людїе б[с]двть лицемеры. и всїи нач'нютъ скаредьно жити. и лнк'тоже възишетъ своим[ь] сьродьникъ. и о(т)ьца и м(а)терь въз'ненав[н]днтъ. а свою женъ въз'любнть и с'вон родь забвдѣть. и жена м[а]да мѣжа полъчнвъшїи оставнт о(т)ьца и м(а)терь, и послѣдвють мѣжоу своимъ. да єлико любещїи мѣжа своего. и пакы иного обрѣщеть || (223б) любаз'неншаго. и мѣжа своего забвдѣть. и прилепнтъ се послед'немъ моужь. и мѣжа радї забвдѣть о(т)ьца и м(а)терь и с(ы)ни и дщеры тьк'мо прилепнт' се мѣжъ своимъ. и тогда въ четнрн тнсщѣ женѣ не обрѣщеть се ни єдина чнстаа.

Въпроси ·д· сынъ како видѣль еси ц(а)рѣ.

и р(е)чѣ ц(а)рѣ видѣх[ь] старъ кобнлъ съ ждреветем[ь]. и ора ч'рна сквеща травъ и вьлагаше прѣд[ь] кобнлъ да пастъ. а ждреве р'заше.

рѣч(е) мамерь. слнши ц(а)рѣ. егда прндѣть тоѣ злоѣ врѣме. м(а)ти свою дщерь предасть на блаз'д. своего ради гр'тана да егда бы се наснтнла. и сестра свою сестрѣ нач'неть такождѣ нвднты. а м(а)ти нач'неть стрѣши стнда ради да к'то не вз'рнтъ. и тогда снахѣ нач'неть не стидѣти с(е) || (224а) свек'ровъ ни свекр'въ своим[ь]. и въ тождѣ врѣме жени нач'неть чвжданїе мѣжи своим[ь] р[о]домъ нарѣквть. и пакы послѣждѣ облнчнт' се єѣ мѣжъ. и тогда хот[ь] тнсщѣ д(ѣ)внцѣ въ то врѣме не обрѣщеть се чнста ни єдинна. да

посагнѣть се д(ѣ)вою. и въ себѣ неказ'дрьжьна вѣдѣть. и мвжем[ь] сама се нѣднѣть. и не
ообрѣщеть се д(ѣ)вица чнста по ѝ-мь летѣ.

Въпросъ ·ѣ· сънь како видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) ц(а)рѣ видѣхъ кв'чкѣ лежещѣ на г'ноиши и щеньци лѣахѣ въ чрѣве юе.

и рѣч(е) мамерь егда придѣть тое злое врѣме. родители нач'нхъ г'чннѣ чѣда добрѣ
делѣ и законѣ. а она же не слышетъ их[ь]. нѣ нач'нхъ вкарати их[ь] г(лаго)люще старн
естѣ а не самис'лны и не весте что г(лаго)летѣ. они же зм'ч'етъ срама радї·:

Въпроси ·ѣ· сънь како видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) видѣх[ь] множастьво поповъ огрѣзънѣвъшїих[ь] въ калѣ. и гор'ко въпнющїих[ь].

|| (224б) и не догвщїих[ь] нз'лесты.

и рѣч(е) мамерь егда придѣть тое злое врѣме. патриар'сїи и епї'скупы и попови
нач'нхъ людї г'чннѣ добрѣ дѣлѣ и законѣ бл(а)говер'нѣ. а сами добра дела не творѣще
ни по законѣ ходѣще и вѣдѣть г'чннѣ их[ь] мрт'тво. понеже инехъ добрѣ г'чннѣ а самн
добра не творѣще. именнѣ ради и пнщїе. съметающе дѣше свое въ огань вѣч'нїи. слави
радї телес'ннѣ забивающе в(о)жїю заповедь. пон(е)же пр'вее оны прѣд[ь] сольтарем[ь]
от[ь]рѣкѣше с(е) свѣтънаго света и богатастьва ласт'наго. и пакы оны пате высех[ь]
мир'танѣ в[ь]дѣтъ срѣбролюбьци. и нач'нхъ клетн се и пакы клет'вѣ прѣствпатн. и
агг(е)льскы ообразѣ нач'нхъ смл[ь] попирати въ калѣ. іадѣннїем[ь] и богатастьвом[ь] и
клѣт'вопрѣств'леннїемъ·:~·

Въпроси ·ѣ· сънь како видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] конь красанѣ село іадвщы травѣ двема главами. єдина гл[ь]а
напредѣ. || (225а) а дрѣга назадь.

и рѣч(е) мамерь егда придѣть тое злое врѣме. кнезы и епї'скупы и сѣднїе не сѣдет
по правдн. нѣ по кривдѣ мнѣ радї. и в(ог)а не боюще с(е) ни чл(о)в(ѣ)кѣ срам'лающе с(е).
ни самртн помннающе. в права и в кривѣ мнѣ възнмающе. въметающе свое д(ш)ше въ
т'мѣ кродемш'нню. богатастьва радї своего егоже съ собою. въ гробѣ не понесѣт·:

Въпроси ·ї· сънь како видѣль еси ц(а)рѣ.

и рѣч(е) ц(а)рѣ видѣхъ по васен зем'лїи раснпато драго каменнїе и внсерѣ. и вен'ци
ц(а)р(ь)сїи в(ь)се раз'лнч'ноуе. и съннѣ огань съ н(е)б(е)сь и пожеже в(ь)се, и быс(ть) іако прах[ь].

рѣч(е) мамерь егда придѣть тое злое врѣме. в(ь)сн чл(о)в(ѣ)ци клевет'нннн в[ь]дѣтъ.
богати и збогы. и в(ь)сн лажоу и клет'вою и лашеннїем[ь]. богатаст'во ст(е)жетъ. и тѣм[ь]
богатаст'вом[ь] ни в(ог)ѣ послѣжетъ ни збогнм[ь]. ни своен дѣши. нѣ въз'радѣютъ се ѡ
богатастьве своем[ь] събраньном[ь] съ грѣхы. да югда погвбеть богатастьво вѣдѣть нм[ь]
плачь. а грех[ь] свонх[ь] не плачѣтъ се пон(е)же съ грѣхом[ь] събрав'ше богатастьво·:~·

(225б) Въпроси ·ѣ· сань како видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) видѣх[ь] многнѣ коларѣ давающе делателем[ь] овы злато овы срѣбьро. овы
рнзн. пакы прндоше къ ннм[ь] просече своего положеннѣ. и не обрѣтоше ннчесоже.

рѣч(е) мамерь егда придѣть тое злое врѣме. богати люднѣ предадѣтъ именнїе свое
ннѣм[ь] людѣм[ь] на саблюдѣннїе. они же егда въз'мѣтъ и въз'радоуѣютъ се вел'мн. іако

добнтакь дають и м[ь]. да егда придѣтъ просеце положенна своего. они же выметающе д(с)ше свое въ ветнїи огань. и начнѣтъ клети се г(лаго)люще. како не з'наю и денна твоего и не кем[ь] что г(лаго)лешн:

Въпроси ·ї· сынъ како вид[е]ль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] многіе стѣны слез'шею се. и ходѣще по земли злообраз'нїи свще.

рѣч(е) мамерь. егда придѣтъ тою злою врѣм(е). бѣдѣтъ в(ь)сь миръ неистовъ ходити. и прѣластитъ се лажою и клет'вою и тыще величанием[ь]. тако бѣдѣтъ в(ь)сь миръ:~
(226а) Въпроси ·її· сынъ како видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] ·її· д(ѣ)вице въ единъ врѣств. носеще с'нат'ннїе вѣнце на гла[в]ахъ своих[ь]. и бл(а)говѣхання цветы въ рѣках[ь] их[ь]. и бѣ ако вона бл(а)говѣхання др'жанна их[ь].

рѣч(е) мамерь егда придѣтъ тою злою врѣм(е). б[с]дѣтъ в(ь)си ч(л)в(ѣ)ци маздомци. скъпы лажнви. и лажег(лаго)лнвы. и не бѣдѣтъ въ них[ь] права г(лаго)ла въ всем[ь] мирѣ. и м(а)ти в'зненав[н]днть чѣда своя. и братъ брата въз'ненав[н]днть. и егда начнѣтъ збогъ мѣжь г(лаго)лати. аще свтъ и вел'ми мѣдра словеса его нь не послашашоуть его пон(е)же збогъ ис(ть). а егда богати начнѣтъ г(лаго)лати аще и вел'ми свтъ безум[ь]на словеса его то его послашашоуть. и рѣкѣтъ помл'н боларнн г(лаго)леть. и мѣдра его сътворѣтъ богатаствѣ радї. а збога и мѣдра ни въ чтоже.

Въпроси ·її· сынъ какко видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] множаствѣо люднхъ. тес'на ѿчеса мѣще и власи ѿст'ри. || (226б) а нок'ти свще сровы. и ты бѣхъ сѣжеще дїавола.

и рѣч(е) мамерь егда придѣтъ тою злою врѣм(е). богати людїе поперѣтъ збогнє съ наснїем[ь]. и метежь встанетъ многы. и тогда начнѣтъ г(лаго)лати мнозы. почто прѣжде врѣменѣ сего не змрѣсьмо. да не в[н]днмо конат'ннїе д(ь)ни сїе. и начнѣтъ г(лаго)лати ѿ блазе тѣм[ь] еже прѣждѣ сїих[ь] д(ь)ннх(ь) змрѣше добро творѣще. д(с)ше свое сп(а)сли свтъ. и въ огань ветнїи не ваведѣтъ их[ь]. иже ис(ть) зготованъ нам[ь] грѣш'ником[ь]. оны богатаством[ь] своим[ь] богъ послѣжнше и збогим[ь]. и на бр(а)та своего не враждѣ. и и денна своего да не храниши. нь да растакаѣши да не бѣдѣ ты. здав'леннє твоею д(с)ши. пон(е)же нѣс(ть) понесты и денна своего съ собою въ гробъ.

и по сих(ь) поклонн се мѣдрїи книж'никъ мамерь ц(а)рѣ шакувш. и рѣч(е) сїе провидѣннє и тл'кованнє сїих[ь] с(ь)новъ свѣдѣтъ се въ последннє д(ь)нїи.

б(ог)ъ нашелѣ сл[а]ва ва веку и веком[ь] аминъ:~::~~::~~

семоу зде. ко[н]ць.

Непотпуни преписи

Хиландар, број 98

(344а) Слово ѿ шакишоу· ц(а)роу

Въ нико врѣме бѣше· никон бл(а)гочастиви ц(а)рь· въ граде ернхонѣ именеѿм[ъ]
шакишь· и бешѣ едино· въ єдиноу ношь ·бї· сновъ и бѣ печаланъ з(ѣ)ло· и не бешѣ темь
сноком[ъ] || (344б) протлоука яго· и обрѣте ч(а)в(ѣ)ка моудра и хитра именеѿм мамлерь·
и р(е)че мамлерь повѣждь ми ц(а)роу ·ѧ· сань
и р(е)че ц(а)рь видех[ъ] златъ стьльпъ· ѿт[ъ] землѣ до н(е)б(е)сь·
и р(е)че мамлерь ѿт[ъ] тебе ц(а)ре нес(ть) моудрїега ц(а)ра на землї· а ти сновн несх
на тебе· нї на твоє градовѣ· ц(а)рѣ моудрї· що є златъ стьльпъ ѿт[ъ] землѣ до н(е)б(е)сь· то
егда прїдоутъ зла последна врѣмена· ѿт[ъ] вѣстока слънцѣ до запада· боудеть по вѣсех[ъ]
градовехъ· злоба велика и метежь въ людѣхъ...

Архив САНУ, број 147

(69а) Слово ѿ шакишоу ц(а)рѣ:

Ѧт(ь)че бл(а)г(о)с(ло)вн:

Въ нѣкое врѣме бѣше ц(а)рь нѣки бл(а)гоч(ь)стивъ въ граде ернхоне именеѿм шакишь,
и въ єдиноу ношь виде ,бї, снова, и бѣше скрѣбанъ зѣло. и не могаше тил[ъ] сномь протѣка
никакоже. и обрѣте || (70б) ч(а)в(ѣ)ка мѣд'ра именеѿм мамлра, и поведа емѣ.
и рече мамлрь, повѣжд[ъ] ми нхъ ц(а)рѣ :ѧ: сьнь,
и рече ц(а)рь. видех[ъ] златни столпъ ѿт[ъ] землѣ до н(е)б(е)сь.
и рече моллрь. ѿт[ъ] тебе ц(а)рѣ нѣсть мѣдрнега ц(а)ра на земл'н, али тне снове нѣсѣтъ
на тебе, ни на твоє градове ц(а)рѣ мѣдри: що є златни стл'п' ѿт[ъ] землѣ до н(е)б(е)сь, то
єсть егда придѣтъ послѣд'нига злати врѣмена ѿт[ъ] вѣстока сл(ь)нца до запада. бѣдетъ по
вѣсехъ градовехъ злоба велика, и метежь въ людѣхъ, ц(а)рь на ц(а)ра вѣстанеть, не бѣдетъ
добротворенїа въ людехъ, многа зла творїти хоцѣтъ, а доб'ра ни мало· законѣ рчет[ъ], а
по законѣ не ходеть, и бѣдетъ гладн по земл'н, лѣто на зимѣ престѣпнть, а зїма на лѣто.
и смѣтет' се ч(а)в(ѣ)ци, много посѣють, а мало пож'нѣтъ· землѣ мѣдри не хоцѣтъ...

70
 а павъ хва Петра оуспѣла маѣ.
 ісѣ. а мь прнцрн дѣроне въ слѣднѣтѣ
 по словѣ ннѣ ѿ цоу немоу не то,
 моу адоу ннѣа нлрн въ въ кы а мнѣ.
 слв. ѿ. бѣ. спѣхъ нѣ въ дѣ.
 црѣ ша нѣ сы шѣт. ѿ ѹе. ба ѿ внѣ.
Прѣ црѣ ша кы шѣ прнзобнчелн
 прѣ кы да прѣ ксѣ тѣ. бѣ. спѣхъ
 нѣ въ дѣ хъ въ кѣ. н прн дѣ м
 мерь. прѣ кѣ нрѣ слоу дрн црѣу шан
 кы шоу. велн колн дрн шн тебенѣ
 да нн нн днмъ ѿ мовъ нхъ нѣ въ н
 дѣ. н лнѣ мь шоу керн до моу црѣу
 нѣ та внть столн цлн. тага грѣ.
 дѣ улѣ тѣ вѣ мѣ. нѣ те ре ко ма въ по
 слѣ дннѣ ѿ въ сто кѣ сѣ цоу до за пѣ а
 нѣ боу а вѣ мнѣ нѣ го цлѣ лѣ вѣ се грѣ н. мо
 жнѣ те мѣ нѣ нѣ мѣ оу тѣ ѹе да ннѣ
 срѣца нн лн слн до вѣ ѹлѣ колн ма
 срѣцы. бѣ мѣ нѣ го за по вѣ дн нѣ хрѣ нѣ
 тѣ дроу тѣ дроу га. вѣ рѣ нѣ боу тѣ вѣ.
 9

про плукаѣго . и ѿвртесѣ ѿ
 моудрихъ и тра именемъ маме
 рь . и ре мамеръ повѣ жь на црѣ
 . а . сѣмь и ре црѣ видѣ зѣать ст
 льпъ . цземле до пѣ . и ре ма
 меръ ѿте вѣ црѣ гѣ моудриѣга
 црѣ на землі . а ти слови ре
 су мтебе ; нѣмѣ твоѣ градю
 вѣ . црѣ моудри . црѣ зѣать
 стльпъ цземле до пѣ . то
 ѣга прѣдоутъ зѣа послѣднѣ
 врѣмена . ѿ вѣ стока до
 зѣада . боудеть повѣ се
 градо вѣ хъ . злова велика
 иметѣ хъ вѣ вѣдѣ хъ

Свѣтъ

4 кромѣишнѣ вѣстанѣ нехтасимѣ, а про
 роци и људѣ прече имь. гредѣте вѣрай
 братіе мота. тогда и људѣ вси ѡца.
 и прво прркъ дѣвѣ прорицаше вѣтхѣ,
 придѣте вѣзрадохѣмѣ гдѣви, и вѣскан
 кнѣмь бѣхъ спстелю ншѣмоу, тако да
 побѣднѣ естъ. и нѣе пророци гдѣхъ,
 радѣхѣ дѣщи сиѡна, и вѣставѣ ѡ
 блечисѣ вѣславѣ свою, тако црѣ ншѣ
 побѣднѣ естъ дѣиавола, найже дѣрова
 жѣкоть вѣвни. и тако веселѣсѣ вѣ
 мидоше вѣрай, и тѣхъ почиваютѣ вѣ
 бесконачнѣ вѣтѣки, слѣще стѣхю трои
 цѣ, ѡца, и сѣна, и сѣго дѣа, и нѣна и нѣ
 сѣно и вѣвекѣ вѣкомѣ аминь :
Слово ѡ шакишѣ црѣ: ѡ чѣ блѣви:
Вь нѣкое вртѣме бѣше црѣ нѣкѣй тѣтѣ
 чѣтнѣ вѣтрадѣ еридохѣ и менѣмѣ ша
 кишѣ, и вѣднѣишѣ ношѣ вѣдѣ, вѣ, снова,
 и вѣше сѣрѣамѣ сѣло. и нѣмоташѣ тѣ
 сѣномѣ пропѣха никакоже. и ѡбѣрѣ
 те